

Bernard Stritih

STRATEGIJE POMOČI PRI SOCIALNEM DELU S TRAVMATIZIRANIMI OSEBAMI IN DRUŽINAMI

UVOD

Z vprašanji posttravmatske stresne motnje (PTSM) smo se na fakulteti za socialno delo pričeli intenzivneje ukvarjati šele v času razpadanja Jugoslavije, ko so v Slovenijo prihajali številni begunci in smo se v različnih timih spraševali, kakšne oblike pomoči potrebujejo. Ob reševanju problematike beguncev iz Hrvaške, zlasti pa iz Bosne in Hercegovine smo postali občutljivi za pojave PTSM tudi v našem vsakdanjem življenju in pri delu. V zadnjem desetletju se je tako kot drugod v razvitih družbah tudi v Sloveniji povečala družbena ozaveščenost o tem, kakšne kratkotrajne in dolgotrajne posledice lahko ostanejo pri osebah, ki so doživele travmo in niso bile deležne ustrezne pomoči.

Nove izkušnje smo si pridobili tudi ob potresih v Posočju (1998 in 2004). Veliko pozornosti, pa tudi večjo aktivacijo za pomoč je sprožil zadnji potres (12. 7. 2004). Kolektiv fakultete za socialno delo se je odzval zelo hitro, že 15. 7. 2004 smo pričeli priprave za delovni tabor, ki je trajal od 23. 7. 2004 do 21. 9. 2004.

Največ dela v taboru so opravili študentje prostovoljci. Tabora se je za krajši čas udeležilo tudi več strokovnjakov. V celoti smo opravili 335 dni prostovoljnega dela. V teku tabora smo pridobili izkušnje, ki govorijo o dogajanju na različnih ravneh skupnosti kot sistemsko povezane celote.

KROG OGROŽENOSTI ALI RANLJIVOSTI

Travmo povzroči neposredno doživetje nasilja:

- vojni dogodki (bitke, topniško obstreljevanje, letalski napadi itn.), teroristični napadi, aretacije, zasliševanja in preiskave, ujetništvo (internacija)

- telesni napadi brez posebnega motiva, fizično obračunavanje v družini, roparski napadi
- prometne nesreče
- naravne katastrofe
- usodna medicinska diagnoza
- smrt v družini, razveza zakona.

Travma prizadene tudi očividce katastrofalnih dogodkov in osebe, ki kot poklicni pomočniki sodelujejo pri reševalnih dejavnostih in urejanju razmer. Razširi se tudi na bližnje osebe – na člane družine, bližnje prijatelje, sodelavce.

Posttravmatske stresne motnje lahko nastanejo torej tudi v primerih, ko posameznik sam ni bil življenjsko ogrožen ali izpostavljen fizičnim nevarnostim in bolečinam. Znani so številni primeri, pri katerih so osebe, ki so bile dejansko izpostavljene nevarnosti, pozneje doživele manj psihičnih stisk kot tisti, ki so bili zgolj očividci.

Pogosto se zastavlja vprašanje, ali so posamezniki, ki se zavestno odločijo za tvegan poklic ali za izpostavljanje nevarnim situacijam, manj dojemljivi za dolgotrajne posttravmatske stresne motnje. Raziskave kažejo, da pojavi dolgotrajnih posledic stresov niso odvisni od tega, ali se je posameznik prostovoljno odločil za tveganje ali je bil v tveganje prisiljen ali pa je postal žrtev povsem naključno.

Dokazano je, da se tudi v primerih najhujših travmatičnih dogodkov dolgotrajne (negativne) psihične posledice ne pojavijo pri vseh, ki so bili njihove žrtve ali očividci. Kako globoke in dolgotrajne bodo psihične posledice pri posameznikih, je odvisno od življenjske situacije, predzgodovine osebe (torej od njene psihične strukture), od celotne situacije, v kateri se je zgodila travmatična izkušnja, pa tudi od nadaljnega življenja osebe, ki je doživela travmo.

TRAVMATIZACIJA NI LE SKUPEK INDIVIDUALNIH POJAVOV

Pomanjkljivost in hkrati prednost ekipe fakultete za socialno delo, ki je delovala v Posočju, je bila, da v ekipi ni bilo veliko strokovnjakov za individualno svetovalno in psihoterapevtsko pomoč. Strokovnjaki, usposobljeni za intenzivnejše oblike pomoči, smo prihajali občasno, srečevali pa smo se s paleto težav, ki so jih odkrivali člani ekipe. Mogoče je bilo prevzeti nekaj individualnih pogovorov s travmatiziranimi osebami oziroma z nekaterimi družinskimi člani v zvezi s travmami otrok. Naši sodelavci so pomagali pri reševanju stvarnih problemov, pri tem pa so nehote prišli v stik s številnimi vprašanji skupnosti kot socialnega sistema. Potres ni povzročil le strahu, materialne škode in zdravstvene ogroženosti posameznikov, ampak je pretresel tudi medsebojne odnose. Hkrati pa je sprožil plaz novih potreb, s katerimi so se morale soočiti institucije. Z nekaterimi so se ubadali tudi udeleženci tabora fakultete za socialno delo. Za bolj temeljito in natančno raziskavo niti nismo bili pripravljeni, vendar pa smo lahko spoznali problematiko na vseh ravneh tamkajšnje družbene skupnosti.

RAVEN POSAMEZNIKA

Številni mladi, za delo sposobni ljudje razmišljajo o migraciji v bolj urbanizirana okolja, kjer je več priložnosti za zaposlitev in izpolnjevanje individualnih želja. Vendar družina kot čvrsta, ekonomska enota še ni čisto izumrla – največ »živi v spominu« starih ljudi, prazne hiše pa so še vedno simboli sveta, ki izginja. Zaradi tega je posameznik bolj razdvojen kot v drugih okoljih. V svojih željah je nemiren, slabo razmejen in negotov o svojih pravicah pri iskanju novih možnosti.

Emigracija prebivalstva v preteklosti je pustila svoje sledi ne le v nenormalni populacijski sestavi (razmeroma veliko starejših prebivalcev), temveč se je vtisnila tudi v duše tistih, ki še živijo v »deželi svojih dedov«. Številni mladi ljudje so potencialni emigranti, skoraj vsi stari pa nosijo v sebi strah, kdaj bo prišel trenutek, ko samostojno življenje ne bo več mogoče in jih bodo odtrgali od njihovega kraja ter jih namestili dom za starejše osebe, ki so praviloma precej oddaljeni od njihovih sedanjih domovanj.

Srečevali smo tudi »imigrante«. Ti v prostoru, v katerega so se priselili, vidijo več možnosti za življenje in ekonomsko aktivnost kot domačini. Potres je prizadel ene in druge, vendar na različne načine.

VMESNA RAVEN: POVEZOVANJE POSAMEZNIKOV IN DRUŽIN

Spontane povezave ne nastanejo iz nič, temveč so nadaljevanje družinskih, sosedskih in lokalnih tradicij. Čeprav so te neformalne povezave manj opazne, močno vplivajo na mnenja in aktivnosti posameznikov in na pojav polarizacije javnega mnenja v lokalni skupnosti.

INSTITUCIONALNA RAVEN

Ta zajema vse institucionalne strukture od vzgojno izobraževalnih ustanov, zdravstva, socialnega varstva, cerkvenih in civilnodružbenih organizacij do občine in državne uprave. Problem institucij je dvojen. Po eni strani je vprašanje njihove učinkovitosti v vsakdanjem življenju in zaupanja občanov v to, da institucije dobro opravljajo svoje naloge. Potres je sprožil nastajanje novih problemov, pri tem pa je zanimivo še drugo vprašanje. Kako sta potres in delovanje institucij po njem vplivala na zaupanje občanov?

NISMO PRVI

Znani slikar Zoran Mušič je v sedemdesetih letih ustvaril pretresljiv cikel slik z naslovom »Nismo zadnji«. Slike so nastale kot spomin na trpljenje v koncentracijskem taborišču Dachau. S svojimi naslovi je avtor verjetno želel opomniti človeštvo, da se bodo tudi v prihodnosti dogajale vojne in različne oblike nasilja. Ko pa se v našem življenju srečujemo z različnimi vrstami travm, je pomembno, da se zavemo: »Nismo prvi«.

Tako kot smrt, individualne in kolektivne nesreče in vojne niso novi pojavi v človeški zgodovini, tako tudi travme niso nič novega. Ljudje so v preteklosti razvili številne postopke za soočenje s travmami. Danes lahko občudujemo intuitivne sposobnosti ljudi v sivi davnini, ki so ustvarjali bogato izročilo mitov, verovanj, pravljic, navad in običajev za preseganje doživetij krize.

Ti nujno doletijo posameznika, skupino ali večji kolektiv, ko doživijo rušenje tistega, v kar so verovali in kar je predstavljalo steber skupnega občutka povezanosti in individualnega občutka ontološke gotovosti bivanja. Hkrati pa smo lahko ob številnih primerih iz etnologije in iz bolj ali manj oddaljene zgodovine tudi zaskrbljeni. Vse preveč je načinov, ki omogočajo, da se posledice travm prenašajo z ene na drugo osebo in z ene ravni družbe na drugo, da se akumulirajo, v določenih razmerah zgostijo in vodijo v nepredvidljive odločitve na različnih ravneh. Te odločitve pa ponovno vodijo v individualne, skupinske ali kolektivne travme.

Lahko rečemo, da so ljudje doživljali individualne in skupinske oziroma skupinske travme od začetkov človeštva. Da bi se soočili s strahovi in malodušjem in da bi premagali grozeči obup, so razvili celo vrsto »izumov«. Te opisujejo zlasti etnologi kot religiozne rituale, šege in navade, ki se prenašajo iz roda v rod in rabijo kot modeli za žalovanje, ki zdravi rane po hudih izgubah in pretresih (Fischer, Riedesser 2003: 32).

Ko srečujemo različne navade in običaje v zvezi z žalovanjem, ponavadi niti ne pomislimo, da so to pomembni kulturni dosežki in izumi, ki jih začenjamo razumevati šele v zadnjem obdobju s pomočjo sodobne znanosti.

V najstarejšem poročilu o vojni, Homerjevi Iliadi, marsikatero dejstvo ostaja zavito v meglo mitskih predstav in pesniške domišljije. Prepričljiva in korektna pa je zgodba o Ahilovi vojni travmi. Zgodba se ne prične s smrtnim sovraštvom do Trojancev. Ahil je bil grški vojak, ki se je odlikoval s svojim junaštvom. Zgodba pa se zaplete in postane napeta v tistem delu pesnitve, ki govori o Ahilovem sporu z vrhovnim poveljnikom Agamemnonom glede tega, kako je pestoval svojo zamero. Ko pa je v boju padel njegov najboljši prijatelj Patrokles, da je obšel nepremagljiv bes, ki se je končal z zmago nad najslavnejšim junakom nasprotnega tabora in onečaščenjem njegovega trupla.

Fischer in Riedesser iz zgodbe, ki jo vsebuje Homerjeva pesnitev, povzemata sestavine procesa:

- doživetje izdaje ali prekrška zoper zakon ali navade, ki jih ima vojak za svojo nedvomno pravico
- doživetje razočaranja in odmik od dogajanja, vojak se umakne v ožji krog prijateljev in sobojevnikov

- žalost in občutki krivde zaradi smrti sobojevnika, s katerim se čuti posebej povezanega
- želja po maščevanju
- ne želi se več vrniti domov
- počuti se, kakor da je že mrtev
- prevzame ga slepi bes, podivja, zmožen je grozodejstev in išče možnost onečastitve sovražnika.

Shay meni, da sicer ne moremo trditi, da je Ahil resničen zgodovinski junak, lahko pa rečemo, da je njegova zgodba prispodoba za nekaj, kar se lahko zgodi v vsaki vojni, pa tudi v drugih situacijah kolektivne travme. Ahilov slepi bes in noro divjanje sta prispodoba izjemnega duševnega stanja, ki se kaže kot izguba strahu in slehernega občutka ranljivosti. Posameznik se v takem stanju ne ozira na varnost. Lahko razvije nadčloveško moč in vzdržljivost in potegne ga v vrtinec občutkov besa (ne le lastnih). Vse to onemogoči normalno delovanje čuta za razlikovanje med različnimi vidiki situacije, zato lahko brez zadržkov zapade tudi v grozodejstva, ki si jih sicer ne bi mogel niti predstavljati. Za taka stanja je značilno zlasti vzbujenje avtonomnega živčevja. Tisti, ki so to doživeli, pogosto opisujejo taka stanja kot »adrenalinsko pijanost« ali »kot bi v njem nastajala elektrika visoke napetosti, ki ga zažene v aktivnost«.

Ob teh fenomenih nam postane jasno, da doživetje duševne travme ni le individualni problem. Čeprav so tovrstna doživetja vedno individualna, se lahko kot okužba prenašajo na druge (člani družine, sorodstvene mreže, odnosne mreže – somišljeniki, sobojevniki, sodelavci). Z individualne ravni se lahko vplivi travme širijo prek vmesne ravni na raven kolektivov in institucij. Ob teh prehodih lahko pride do paradoksov, ko se destruktivni vplivi travm ne izgublajo, ampak se množijo in potencirajo. Nevarnost teh procesov je toliko večja, ker se »okužba« praviloma dogaja tiho v sferi medosebnih odnosov. Na kolektivni ravni se vplivi procesov, ki se dogajajo podtalno, pokažejo največkrat na ta način, da se stari predsodki pokažejo z dodatno energijo.

Ko v vsakdanjem življenju srečujemo travmatizirane posameznike, največkrat ravnamo po zdravi pameti, ne da bi se pri tem zavedali, kako skozi našo »zdravo pamet« govori določena (kolektivna) tradicija. Zato lahko rečemo, da naši koncepti (torej besede in dejanja) niso rezultat prostega razmisleka, ampak so del kulturne dediščine, ki se je ne zavedamo.

V Sloveniji se v zadnjih letih hitro razvija mreža ustanov, ki so usmerjene prav v pomoč ljudem v akutnih krizah, npr. varne hiše, centri za otroke in mladostnike, ki bežijo od doma, zaupni telefoni, razne oblike pomoči osebam, ki so poskušale narediti samomor, pomoč osebam, ki jih prizadene samomor družinskega člana, itn. Vzporedno z novimi dejavnostmi naraščajo tudi potrebe po novih znanjih za razumevanje oseb po doživetih travmah in za pomoč. Kaže, da smo iz preteklosti podedovali naivne predstave, kako pomagati takim osebam – z razgovorom, ki se lahko sprevrže v tarnanje ali agresivno iskanje krivcev, in na drugi strani z denarnimi in drugimi oblikami materialne pomoči (namestitvev oz. začasno bivališče), ki se lahko prav tako sprevržejo v odvisnost in izsiljevanje. Zato v svojem prispevku poskušam pokazati tudi razvoj nekaterih idej, ki so bile ključnega pomena za spremembe v praktičnem obravnavanju travmatiziranih oseb v preteklosti.

Dolgotrajni rušilni vplivi travm se lahko prenašajo tudi na strokovnjake in ustanove, ki pomagajo. Zato bi bilo koristno, če bi v zvezi s potrebami po pomoči travmatiziranim osebam in družinam delovali multidisciplinarni timi, v katerih bi imele socialne delavke enakovredno vlogo z drugimi strokovnjaki. Koristno bi bilo, da bi v take time večkrat povabili tudi družboslovce (etnologe, pa tudi filozofe in teologe, zastopnike različnih religij).

DUŠEVNA OGROŽENOST – DUŠEVNE IN TELESNE RANE

Pomoč preživelim v kolektivnih katastrofah in v vojnah ima dolgo tradicijo. Strokovne oblike in pomagajoči poklici v današnjem smislu pa so se pojavili konec devetnajstega stoletja. Ob samem začetku so strokovnjaki srečali nekaj, kar se je v začetku zdelo kot iracionalna razsežnost dolgotrajnih posttravmatskih posledic. Eden prvih psihiatrov, ki je poskušal odgovoriti na osnovna vprašanja duševnih travm, je bil Pierre Janet, sistematično raziskovanje socialnih posledic pa se šele pričinja.

Skoraj ne moremo mimo tega, da se je v vsakdanjem govoru in v znanosti o posledicah travm uveljavilo zlasti razlikovanje med neposrednimi vplivi in dolgotrajnimi posledicami. Tu in tam se zdi, da ljudi najbolj zaposlujejo vprašanja dolgo-

trajnih posledic. Posledice travm so kot rane, ki se počasi celijo in večkrat kot brazgotine puščajo trajne sledi. Pierre Janet je v osemdesetih in devetdesetih letih devetnajstega stoletja v pariški kliniki Salpêtrière razvil razumevanje dolgotrajnih posledic travmatskih doživetij, ki zelo ustreza najmodernejšim pogledom kognitivne znanosti, vendar je njegovo delo za več desetletij (mogoče kar za celo stoletje) padlo v pozabo. Nekoliko bolje se je godilo idejam Sigmunda Freuda, vendar so tudi njegove zamisli ostale v krogu psihoanalitikov. Šele Abraham Kardiner, ki je leta 1923 končal svojo analizo pri Freudu, je uveljavil PTSM kot ustrezen predmet znanstvenega raziskovanja. Odločilnega pomena za široko sprejetost Kardinerjevih idej je bil njegov pojem »fizionevroze«, ki govori o tem, da lahko travme vplivajo na dolgotrajne spremembe delovanja fizioloških mehanizmov, ki jih je bilo takrat že mogoče dokazati z medicinskimi meritvami.

Lahko rečemo, da se je obsežno znanstveno raziskovanje pričelo šele, ko so znanstveniki dokazali, da imamo tudi pri PTSM opraviti z dejanskimi okvarami živčevja in žlez z notranjim izločanjem, da imamo dejansko opraviti z določeno vrsto ran oziroma brazgotin.

Analogija med duševnimi in telesnimi poškodbami se kaže v vsakdanjem govoru, ko rečemo, da je določen nesrečen dogodek koga »tako prizadel«, da čuti trajne posledice, ali da je strah ob potresu koga »dobesedno paraliziral«, in ko se je zavedel, da je njegova hiša porušena, ga je »zlomilo«. Tvrstne analogije uporabljamo tudi, ko govorimo, da »čas celi rane«. Pri tem telesnim in duševnim ranam pripišemo enak pomen. Tvrstne analogije pa nas lahko pripeljejo v zmote, iz katerih se ni prav lahko rešiti.

Enačenje ali vzporejanje duševnega trpljenja zaradi PTSM s telesnimi brazgotinami v vsakdanjem življenju lahko pripelje k podcenjevanju duševnih ran. Niti telesnih niti duševnih ran dejansko ne celi čas sam po sebi. V organizmu se aktivirajo določene sposobnosti samozdravljenja telesnih in duševnih ran. Temu rabijo določeni mehanizmi (sistemska samoregulacija organizma, avtopoeza). Medicina precej dobro pozna mehanizem samozdravljenja telesnih ran in zna tudi podpreti njegovo delovanje z ustrežno oskrbo. Mehanizmi, ki služijo samozdravljenju duševnih ran, pa še niso dovolj raziskani, zato ne vemo, kaj se dogaja, ko poskušamo komu pomagati z dobrim namenom in po principih

zdrave pameti. Zaenkrat še premalo vemo o tem, katera »duševna tkiva« se pri PTSM poškodujejo in kako se »zdravijo«. Ko bomo vedeli več o tem, bomo tudi boljše razumeli določene duševne procese, kot sta na primer žalovanje ali delovanje različnih obrambnih mehanizmov in mehanizmov obvladovanja stresa kot strategij celostnega psihofizičnega sistema samoobrambe oziroma samozdravljenja. Potem bomo tudi več vedeli o tem, kako delovati ciljno za podporo določenih mehanizmov, ki omogočajo samozdravljenje duševnih ran. Hitreje bomo opazili, če samozdravljenje poteka v napačno smer, in lahko bomo pravočasno posegli in naredili vse, kar je mogoče, da bi usmerili proces.

Številne analogije, ki opisujejo zdravljenje duševnih ran s prispodobami iz somatske medicine, so verjetno koristni hevristični pripomočki za razvijanje predstav, ki lahko zdravilno vplivajo na trpečega človeka oziroma koristijo njegovim bližnjim, pa tudi pomagajočim. Taka je na primer analogija med čiščenjem rane in žalovanjem. Na področju zdravljenja duševnih ran lahko rečemo, da ima žalovanje podobno vlogo kot čiščenje oziroma steriliziranje telesne rane. Ko podpiramo osebo v procesu žalovanja, olajšujemo to, da se ta oseba znebi nečesa, česar ni mogoče enostavno pozabiti ali zanikati (zatajiti) pred samim seboj. Ni mogoče izbrisati vseh sledov, narediti, da se kaj ni zgodilo. Žalovanje pomeni, da žrtev prizna, v čem je bila nemočna, da pristane (potrdi), da se je res zgodilo nekaj, o čemer si ni mogla misliti, da se lahko zgodi tudi njej. Žalovanje je lahko samo po sebi zelo mučno čustveno stanje, a ko posameznik pride »do dna«, zagleda svojo sedanost in prihodnost na nov način, boleči spomini niso več tako boleči in se ne vračajo več tako pogosto in samodejno, pogled v sedanost in prihodnost pa pokaže marsikaj, za kar oseba doslej ni bila občutljiva. Podobnost med čiščenjem telesne rane in žalovanjem kot čiščenjem duševne rane velja tudi v tem smislu, da moramo ustrezne postopke opraviti večše in vestno. Pri čiščenju telesnih ran je pomembna sterilizacija, pri žalovanju je podobno, paziti moramo, da se ob žalovanju ne prebudijo različne zgodnje bojzani, ki so rodovitna tla za še večje razbohotenje travmatičnih vtisov, kar lahko privede do ponovne travmatizacije. To lahko razumemo kot analogijo s procesi vnetja pri telesnih ranah.

Ko razmišljamo o praktični uporabi izrazov telesne in duševne rane v analognem smislu, se

zdi, da pri telesnih ranah precej dobro vemo, o čem govorimo, in da uporabljamo izraz duševne rane prav zato, ker nimamo jasne predstave, o čem govorimo. Zato je uporaba teh izrazov (kot analogij) na površni ravni vsakdanjega pogovora morda koristna, saj izraz duševna rana kaže na dejanskost poškodbe, na dolgotrajnost posledic in na bolečine, ki so povezane s temi doživetji. Vendar se lahko prav tukaj skriva tudi nevarna zmeta. Zmeta je v tem, da se zdi, da uporabljamo izraz, ki ne dopušča nobenega dvoma za označevanje nečesa, kar je v svoji resničnosti dvomljivo. Na dvome o naravi duševnih ran pa dejansko naletimo vedno znova.

Čeprav predzgodovina oskrbovanja telesnih in duševnih ran sega do začetkov človeškega rodu, je eksaktna znanost dala prednost zdravljenju in raziskovanju telesnih ran. Glede duševnih ran se je dolgo zdelo, da niso otipljive v smislu merjenja in torej ne morejo postati predmet znanstvenega raziskovanja. Ukvarjanje znanosti z duševnimi ranami in definicija pojma PTSM se je začelo razmeroma pozno. Vendar prav v sedanem času mineva stoletnica, odkar je Janet v Parizu objavil prve znanstvene članke o tej temi. A omalovaževanje teh pojavov se je nadaljevalo.

Šele ko so odkrili nevrološke in hormonske mehanizme kot dokazljive spremembe telesnih funkcij, je bila tema PTSM zares sprejeta na sezname znanstvenih vprašanj. Na tej točki pa je treba zopet opozoriti, da so psihosocialni vidiki PTSM še vedno zapostavljeni tako v raziskovanju kot tudi pri razvijanju strategij pomoči. Lahko rečemo, da je to povezano s prevladujočo zahodnoevropsko epistemologijo. Zato se moramo dotakniti teh vprašanj, ker so prav s temi vprašanji še vedno povezani številni predsodki, ki jih srečamo na obeh straneh, na strani pomagajočih (vključno s socialno politiko in zakonodajo), kot tudi na strani žrtev in njihovega neformalnega socialnega okolja.

BIO-PSIHO-SOCIALNE RAZSEŽNOSTI TRAVMATIČNIH DOGODKOV

»Ostanki« travm lahko imajo veliko rušilno moč, ki bistveno oteži življenje prizadetega, pa tudi drugih članov socialnih, sožitnih sistemov, ki te osebe vključujejo. Zgoraj sem poskušal pokazati nekatere razloge, zakaj je problematika psihosocialnih razsežnosti PTSM še vedno

zapostavljena. Gre za tiste razsežnosti »duševnih ran« oziroma PTSM, ki se nanašajo na delovanje oz. samoorganizacijo psihične sfere in za sodelovanje posameznika v procesih samoorganizacije socialnih sistemov (družina, referenčne odnosne mreže).

Čeprav socialno delo po zgledu drugih znanosti poskuša jasno določiti predmet svojih raziskav in praktičnega dela, nas življenje vedno znova sili, da moramo upoštevati tudi biološko–medicinske, psihološke in antropološko–sociološke razsežnosti problemov. Zdi se, da se druge stroke lažje zapirajo v svoje specializacije, socialno delo pa se ne more izogniti upoštevanju kompleksnosti socialnih problemov in vprašanj, ki so povezana s kvaliteto človeškega življenja. Vendar se dejansko vedno bolj kaže splošna zahteva, da bi morale tudi druge znanstvene discipline v večji meri upoštevati mrežno povezanost pojavov, ki vplivajo drug na drugega, in ustvariti mrežo znanj o teh pojavih. V zvezi z iskanjem končne resnice je John Eccles citiral grškega filozofa Ksenofona: »Bogovi umrljivim ljudem od vsega začetka niso pokazali vsega, kar je skrito; vendar ljudje s svojim iskanjem postopoma odkrivajo tisto, kar je boljše. Kar pa se tiče resnice, nikoli ni bilo in nikoli ne bo nikogar, ki bi jo poznal glede na bogove in vse stvari, ki sem jih omenil. Kajti tudi, če bi enkrat slučajno govoril najpopolnejšo resnico, on sam tega ne bi vedel. Kajti vse je le spletena mreža dvomov.« (Eccles 1987: 139.)

Če hočemo, da bi vsaj tako dobro razumeli, kaj se dogaja v primerih PTSM, kakor razumemo dogajanje pri telesnih poškodbah, moramo preseči naivno epistemologijo oziroma prepričanje, ki se zdi povsem samoumevno, in sicer, da so predmeti, ki jih vidimo, realni in objektivni in da je naše zaznavanje le odraz ali posnetek objektivnega sveta, ki nas obdaja. Fischer in Riedesser navajata epistemološko načelo, da uvid v realiteto duševnih poškodb temelji na predpostavki o realiteti duševnih procesov in struktur. Če si postavimo vprašanje, kaj je bolj realno, zaznavanje ali predmet zaznavanja, nam postane takoj jasno, da ju ne moremo ločevati. Brez predmeta zaznave si ne moremo zamisliti zaznavanja, pa tudi narobe; vsak predmet zaznave nas pripelje do predpostavke subjekta, ki predmet zaznava (Fischer, Riedesser 2003: 24). Piaget v svoji teoriji, ki jo je imenoval strukturalizem, govori o tem, da so predmeti vidni, zaznavanje kot tako pa ostaja nevidno in je za povprečnega človeka

»manj realno«. Piaget je do svojih idej prišel z opazovanjem otrok na konkretno–operacionalnem stadiju razvoja, vendar njegova odkritja daleč presesegajo okvire razvojne psihologije.

Piaget nasprotuje ideji t. i. *Geistwissenschaften* kot *sui generis* in torej tudi ločitvi psihologije od nevrologije, ki sodi med naravoslovne znanosti. Meni, da je subjekt naravni pojav kot drugi naravni pojavi. Kibernetika je po njegovem mnenju primer znanstvene discipline, ki je ne moremo uvrstiti niti med naravoslovne niti med humanistične znanosti. Takih disciplin lahko naštejemo še več in vse to podpira idejo o kontinuiteti (Piaget 1979: 84). To pomeni, da je dogajanje na nevrološki ravni neločljivo od dogajanja na psihološki ravni, hkrati pa je povsem jasno, da lahko razlikujemo med enim in drugim in da moramo razlikovati med njima.

To pa ne pomeni, da so naše zaznave manj realne kot predmeti zaznavanja. Priljubljeni avtor Phillip McGraw (2002: 128) je napisal: »Ko izberete svoje misli, izberete tudi fiziološke momente, ki so s temi mislimi povezani. Na vsako vašo misel se telo odzove na odgovarjajoč način. Predstavljajte si, kako ugriznete v hrustljav košček zelenjave [...] Predvidevam, da se vam je v ustih začela nabirati slina.«

Znani nemški fizik in filozof Carl F. von Weizsäcker je ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja razmišljal o tem, da bodo sedemdeseta leta verjetno prinesla »izpolnitev fizike in odkritje mnogih bioloških struktur. Človeka, čeprav bo po pravici predmet naravoslovne analize, pa ne bo razvozlala. Tu je pot še dolga«. Poleg naravoslovnih vzorčnih analiz je v medicini znana zahteva, da je treba bolnika razumeti kot človeka. To razumevanje nam daje realna pojasnila, ki so zaradi zapletenosti potekov nedostopna za kavzalno analizo. Nanaša se namreč neposredno na veliki biografski sklop, na »smisel« raznih načinov delovanja človeka (Weizsäcker 1969: 125). To pomeni, da moramo premakniti fokus znanstvenega zanimanja od individualne ravni na raven medčloveških odnosov in se vprašati, kako človeka kot posameznika določajo socialni sistemi, katerih del je.

Zlasti presenetljiva so odkritja nevroznanosti o tem, da naše zaznavanje sveta deluje v telesni (in vsestranski) navezavi na različne spominske funkcije. Eden najvidnejših raziskovalcev delovanja možganov Gerhard Roth ugotavlja, da so naše zaznave celostne predvsem zaradi delovanja

spominskih funkcij. Roth meni, da je spomin naše najpomembnejše čutilo (po Grawe 1997: 214). Celotno delovanje našega živčnega sistema temelji na pričakovanjih od sveta in ta pričakovanja nenehno vzdržuje oziroma jih obnavlja, če gre kaj narobe in če preti nevarnost, da bi se svet pokazal drugače, kot smo vajeni. V dobi modernega individualizma se zdi samoumevno, da človek živi predvsem za sebe in da je cilj pomoči vedno podpiranje avtonomije posameznika. V današnji dobi, ki opušča ideale »moderne«, pa se vse bolj zavedamo, kaj pomeni, če rečemo, da je človek socialno bitje.

LAHKO GOVORIMO TUDI O SOCIALNIH RANAH IN O SOCIALNI TRAVMATOLOGIJI?

Ko uporabljamo metaforičen izraz »duševne rane«, se zdi tak način govorjenja splošno razumljiv in sprejemljiv. Jasno je, da govorimo o poškodbah posameznih oseb. Zato se zdi smiselno govoriti o vplivu duševnih ran na medsebojne odnose, ne pa o socialnih ranah.

Realnost oziroma struktura našega sveta in naših vsakdanjih opravil je funkcionalna in samoumevna, dokler nam omogoča, da v svojih socialnih vlogah delujemo zadovoljivo glede na zunanje in notranje kriterije. Če se v zunanjem svetu ali v notranjem psihičnem prostoru zgodi kaj, kar zahteva spremembo, subjekt na to praviloma poskuša odgovoriti po načelu »več istega« (Watzlawick 1984). To pomeni, da poskuša zanikati tiste sestavine zunanje realnosti ali svoje notranje realitete, ki so mu nerazumljive, ki jih ne more zadovoljivo integrirati v obstoječe strukture. Primere takih notranjih sprememb lahko najdemo v t. i. razvojnih kriznih obdobjih. Nekaj podobnega se dogaja ob travmatičnih doživetjih. Če oseba doživi travmo, se ji lahko zdi, da bo najbolj uporabna obrambna strategija, da poskuša ignorirati vse tiste sestavine dogodka, ki so ji nerazumljive in nesprejemljive. V povprečju človek to najlažje doseže tako, da se še bolj intenzivno posveti vsakdanjim navadam, svojim konjičkom, svojemu delu itn. Problem pa se širi kot oljni madež, ker se nenadoma zdi, kot da nič ni več enako, kot je bilo. Človek potem napne vse sile in se poskuša držati svojih socialnih vlog – obvez, ki jih ima do drugih. Na področju medosebnih odnosov travmatizirani posamezniki pogosto doživijo paradoks, da kljub večjim vložnim naporom dobijo manj priznanj

(nagrada), kar lahko pripelje do tega, da zagledajo svoje okolje drugače.

Na podlagi dosedanjih ugotovitev, kako PTSM vpliva na spremenjeno doživljanje sebe in odnosov do drugih ljudi, si lahko zamislimo, kako individualni problemi vplivajo na njegove socialne odnose z drugimi:

- intenzivno doživljanje odnosov, a odnosi se tudi hitro pretrgajo
- nihanje razpoloženja, enkrat vriska do neba, drugič je na smrt žalosten
- po eni strani je odvisen od drugih, se jim pusti voditi, po drugi strani protestira proti vsem avtoritetam
- pogosto ima občutek, da ne dobiva dovolj priznanj, da ga drugi ne razumejo in da ga ne obravnavajo pravično
- kljub velikim nihanjem razpoloženja se nagiba h kroničnim občutkom praznine in dolgočasje
- pogoste in nenadne samomorilne misli in tudi poskusi
- kompenzatorni prisilni rituali (Huber 2005: 116).

Oseba s PTSM ob nenadnih (njej sami nerazumljivih) spremembah razpoloženja (občutki praznine, dolgočasje, žalosti) poskuša to preseči z intenziviranjem dejavnosti in odnosov, ki so ji domači. Ko se motnje kljub vsemu ponavljajo, partnerju ali sodelavcem očita, da ga ne jemljejo resno. Partnerji navadno težko razumejo nihanja duševne učinkovitosti in razpoloženja.

Ljudje, ki imajo kronične zdravstvene motnje, so praviloma s seboj zadovoljni, tudi če dosejajo manjše delovne in družbene uspehe kot drugi; osebe, ki doživljajo PTSM, pa ne morejo biti zadovoljne s svojimi uspehi, ker zanikajo svoje motnje, razočarani so nad seboj in nad drugimi, zato pričnejo groziti (ločitev, odpoved službe, prekinitev prijateljstev) in se samoogrožujoče vesti. Na ta način poskušajo pri drugih doseči, da bi jih bolj resno upoštevali, učinek takega vedenja na odnose pa je praviloma razdiralen.

Motnja se lahko stabilizira v negativnem smislu, da oseba spremeni svoje zemljevide zunanjega sveta in odnosov v svoji socialni mreži. Pri tem lahko poseže po »bogati zakladnici« metafor sovražnega govora (taki so moški, ženskam ni mogoče ustreči, od otrok in mladih lahko pričakuješ le nevhvaležnost itn.) in po različnih negativnih mitologijah, ki že vnaprej napovedujejo razočaranja, na primer: »V stiski spoznaš prijatelje; ko

jih najbolj potrebuješ, te ne poznajo več.« Zdi se, da se posameznik na ta način zavaruje pred ponavljajočimi se razočaranji. Učinek je pogosto ravno nasproten. Oseba, ki trpi zaradi PTSM, se lahko na ta način vedno bolj izolira in postane vse bolj zagrenjena. Če to še ni dovolj, se obrne navznoter in v preteklost ter prične proizvajati nove razlage že preteklih dogodkov, na primer: »Šele sedaj vem, zakaj so prijatelji radi prihajali k meni – ker sem bil radodaren in ker sem se vedno do skrajnosti kontroliral.« To pomeni, da se rušenje konstrukcije realitete iz »sedanjosti« preusmeri še v preteklost. Lahko le ugibamo, kaj tak človek pričakuje v svojem prihodnjem življenju.

Lea Šugman Bohinc poudarja, da je treba znotraj biološke samoorganizacije razlikovati psihosocialno samoorganizacijo osebe kot avtonomnega sistema.

Za razliko od prve, temeljne, biološke samoorganizacije lahko živo bitje – oseba kot avtonomen psihični sistem preživi tudi takšne strukturne spremembe, ki ogrozijo in porušijo njegovo dotedanjo psihosocialno samoorganizacijo, v kolikor sprožijo razvoj nove, učinkovitejše psihosocialne samoorganizacije, čemur rečemo psihosocialno preživetje nekega drugega reda. Vse to se odvija v okviru samoorganizacije sistema, ki ostaja nespremenjena in se še naprej ohranja ter tako podpira tudi njegovo biološko preživetje. Včasih so za rešitev klientovega problema potrebne spremembe prvega reda, ki ne ogrozijo dane psihosocialne samoorganizacije. Pogosto pa so potrebne spremembe drugega in višjega reda, ki dano psihosocialno organizacijo spremenijo v drugo, ustrenejšo. (Šugman Bohinc 2000: 95.)

Fischer in Riedesser menita, da je glavna naloga psihotravmatologije odkriti specifičnost človeške ranljivosti, mi pa si zastavljamo širše vprašanje: Kako nastajajo rane v socialnem tkivu skupnosti? Glede tega vprašanja je znanost šele na začetku.

Državna uprava, socialne službe in seveda psihiatrija so se »moralik« ukvarjati z vprašanji kolektivnih in individualnih travm šele v času razvite industrijske družbe, se pravi v devetnajstem stoletju. V nekoliko bolj oddaljeni preteklosti je za travmatizirane ljudi praviloma skrbela družina in ožja (vaška ali cehovska) skupnost, od začetka novega veka pa so se za ta namen v razvitih državah razvijale različne socialne službe, ki so

vse bolj prevzemale skrb za ljudi z različnimi telesnimi ovirami pa tudi za osebe z različnimi duševnimi motnjami. Med njimi je bilo vedno veliko oseb, ki bi jim v sedanjosti dali diagnozo PTSM. V skladu s principom subsidarnosti so morale socialne ustanove prevzemati zelo različne funkcije, od osnovne oskrbe do kontrole v smislu vzdrževanja javnega reda in zaščite javnosti pred srečevanjem z najbolj provokativnimi vplivi, ki bi jih lahko širili travmatizirani posamezniki. V ta namen so si morali nosilci oziroma pokrovitelji teh služb odgovoriti na številna vprašanja, ki so bila v preteklosti v domeni cerkve, delno pa so bila ta vprašanja tudi predmet različnih vej umetnosti.

Španski slikar Francisco Goya je ustvaril vrsto risb, grafik in slik, v katerih pokaže golo trpljenje. Citiram misli Iva Andriča, ki je leta 1929 obiskal veliko razstavo njegovih slik v Pradu v počastitev velikega slikarja. »Življenje tega čudnega človeka in velikega mojstra je v marsičem legenda, polna sijaja in teme. Včasih spominja na Michelangela in Beethovna, vendar se dogaja v nižjem svetu, bolj nejasna in bolj strašna. V njen ni nič prometejskega ali faustovskega [...] Goya je gledal na vojno kot na neko vrsto velikega in nujnega zla, ki mu je človeštvo podvrženo. Z višine svoje bolesi skoraj ne loči Špancev in Francozov. V teh risbah se v popolni nepristranskosti vidi le eno: norost ljudi, ki se med seboj uničujejo in strahota tega uničenja.« (Andrić 1972).

Ko preberemo drobno knjižico, ki govori o srečanju pisatelja, Nobelovega nagrajenca, z velikim slikarjem, ne moremo, da ne bi začutili sorodnosti dveh duš. Kakor da sta oba umetnika podedovala zgodbe in podobe neznankega trpljenja in vsak po svoje govorita in svarita: »Ne pozabite.« Hkrati pa se odrekata temu, da bi obsodila drugo stran in postala glasnika maščevanja. Zdi se, da s tem tudi drugim ljudem oporekata moralno pravico do obsojanja in maščevanja.

Pisatelj potem v zamaknjenosti doživi srečanje s slikarjem, ki med drugim komentira svoje delo: »Ta svet je kraljestvo materialnih zakonov in animalističnega življenja, brez smisla in cilja, in smrt je konec sveta. Vse, kar je v njem duševno in miselno, je zašlo vanj slučajno, kot da so se civilizirani brodolomci s svojimi oblačili, orodjem in orožjem znašli na daljnem otoku s povsem drugačnim podnebjem, naseljenim z zvermi in divjaki. Zato imajo vse naše ideje čuden in tragičen značaj predmetov, rešenih pri brodolomu.« (Op. cit.: 61.)

Zdi se, da je Andrić slikarju, ki je živel na začetku devetnajstega stoletja, pripisal preroške misli, ki govorijo o naši dobi. Hkrati lahko v citatu najdemo opredelitev fenomena, ki bi ga lahko imenovali socialna rana. Pisatelj je v gornjem citatu izrazil misel, ki je blizu marksističnemu pojmu odtujenost, povzetem iz Heglove filozofije. Citirana misel nikakor ne ustreza zahtevam, ki jih je treba upoštevati pri definiciji filozofskih ali znanstvenih pojmov, vendar na metaforičen način kaže, v kateri smeri moramo iskati pot do opisa destruktivnih vplivov travmatičnih dogodkov na socialno tkivo.

Vrnimo se na začetek, k Homerjevi zgodbi o Ahilovi jezi. V tej prastari zgodbi najdemo strukturo oz. psihosocialni model, kako se lahko sprostijo velike destruktivne sile posameznika in množice. Zaplet v Homerjevi pesnitvi se je pričel, ko je vladar in poveljnik združene grške vojske prekršil pravilo, ki je do tedaj veljalo kot (sveta) »pravica vojaka«. S tem je nastalo novo stanje, ki ni ustrezalo dotedanjim navadam, ki so vladale med vojaštvom in je bilo v nasprotju z Ahilovimi pričakovanji. Temu je sledila Ahilova jeza in majhne, na videz nenevarne spremembe vedenja junaka samega (pasivizacija ali bolje deaktivacija) in spremembe v njegovih odnosih z drugimi (zoženje komunikacij, zapiranje v ozek krog) ter čakanje na dogodek (povod, inicialni sprožilni dogodek, simbolni znak). Ko se to zgodi, junak odvrže vse kulturne norme, ki so ga zadrževale, in na sovražnika (kot na tarčo) usmeri vso svojo moč »nečloveškega besa«, ki je neprimerljiv z besnenjem živali. Ta bes se ne kaže le v ubijanju (uničiti sovražnika, ugrabiti plen), temveč zadaja bolečine, ki so hujše od telesnih bolečin; ko krši moralne vrednote in simbole, uničuje tudi tisto, v kar ljudje (ne le nasprotniki) verjamejo – uničuje nevidno tkivo socialne povezanosti in medsebojnega zaupanja.

Zdi se, kakor da izziva celo bogove in kaže njihovo nemoč.

Znanost mora ostati v okvirih racionalnega mišljenja, zato je povsem razumljivo, da raziskave segajo le do tistih meja, kjer še lahko razumemo razmerja med vzroki in posledicami. Sistemska teorija, kibernetika drugega reda in socialna ekologija pa poskušajo pojasniti tudi kompleksnost, ki je bila znanosti do nedavna še nedosegljiva.

Piaget meni, da je pri pojasnjevanju človeškega vedenja v preteklosti vladal dvojni redukcionizem. Po eni strani je znanost poskušala razlagati

človeško vedenje z upoštevanjem bioloških in psiholoških dejavnikov (dednost, teorija učenja, psihoanalitične teorije osebnosti itn.), na drugi strani pa so sociološka raziskovanja poudarjala zlasti pomen socializacije, družbenih norm in socialnih vlog. Piaget piše: »Na vseh psihosocioloških področjih, kjer so prvotno prevladovala težnje enostavne redukcije mentalnega na socialno, nimamo več opraviti le z dvema nivojema, ampak s tremi: organskim, mentalnim in socialnim.« Glavno spoznanje relacijske analize v nasprotju z redukcionističnimi razlagami v začetnem obdobju raziskovanja je, da so splošne mentalne strukture po obliki istovetne s splošnimi socialnimi strukturami, in to dokazuje, da so sorodne tudi po svoji naravi; korenine te sorodnosti pa so nedvomno delno biološke. (Piaget 1979: 147.)

Številne izkušnje pri pomoči osebam s PTSM kažejo, da motnje praviloma vplivajo tudi na slabšanje odnosov v socialnem kontekstu teh oseb. Marsha Linehan opredeljuje kompetentnost za medčloveške odnose: »Pri vseh veččinah za medčloveške odnose je poleg uspešnosti reševanja vsakdanjih problemov pomembno ohranjanje oziroma razvijanje medsebojnega odnosa (kontinuiteta) in hkratno ohranjanje lastnega spoštovanja vseh, ki so v skupni aktivnosti (dogovoru ali odnosnem sistemu) udeleženi.« (Linehan 1996: 89.)

Ko se pri socialnem delu ukvarjamo z osebami, ki trpijo zaradi PTSM, pogosto doživimo nenadne preskoke iz pasivne-depresivne v aktivno-agresivno držo in premike iz prijateljske lojalnosti v sovražno nasprotovanje. Pri tem je najbolj presenetljivo, da taki osebi praviloma ne moremo očitati, da ni iskrena ali da kljub dobrim dejanjem in zaslugam ne doživlja veliko krivičnih očitkov in zamer, ki se ji lahko nabirajo, kot se komu kopičijo denarni dolgovi. Socialne rane nastanejo takrat, ko se oseba za vsa negativna doživetja, ki jih povzroča drugim, poskuša odkupiti z uslugami, zlasti pa z novimi obljubami, ko vlaga dodaten napor v samoobvladovanje in v znikanje svojih negativnih čustev. Dogaja se nekaj podobnega kot pri posamezniku, ki ne more več redno odplačevati svojih finančnih obveznosti, ko dolgovi narastejo čez kritično točko in se navadnim obrestim pričnejo dodajati še zamudne. Pri finančnih obvezah se začne krivulja zadolženosti nenadoma strmo vzpenjati. Pri urejanju in poskusih poravnave primanjkljajev v odnosnih mrežah lahko oseba, ki trpi zaradi PTSM, izgubi osnovno

zaupanje partnerjev v različnih odnosih; to je točka, ko začnejo partnerji preverjati uravnoteženost medsebojne izmenjave na različnih ravneh (delovno sodelovanje, čustvena harmonija, izmenjave na področju mišljenja, atributi socialnega statusa itn.). Dokler posameznik uspešno vzdržuje mreže svojih odnosov, se v vseh odnosih od časa do časa pojavljajo tudi konflikti, ki pomenijo bolj ali manj burno dogajanje. Ko partner izgubi temeljno zaupanje, da se primanjkljaji in konflikti v odnosih z osebo prej ali slej izravnajo, se prične odtujevanje. To pomeni, da drugi s kom ne računa več kot z resnim, enakovrednim partnerjem. Ko se na ta način razkroji nekaj pomembnih odnosnih vezi, so tudi druge vezi bolj obremenjene in je večja nevarnost, da se potrgajo. Namesto postopnega odtujevanja se v tem trenutku zgodi izključitev ali samoizolacija.

Čeprav izraza »socialne rane« ne uporabljamo, imamo za to več drugih izrazov, bodisi v vsakdanjem življenju ali v strokovnem izrazju. Taki izrazi so samotar, čudak, posebnež, izobčenec, klošar, brezdomec, marginalizirana oseba, deprivirana oseba. Pogosto se premalo zavedamo, kako delujejo ti izrazi v semantičnem prostoru, da neopazno naravnavajo fokus izključno na posameznika, ki je žrtev določenega medčloveškega dogajanja.

Nihče se sam ne razglasi za čudaka. Ko pa se ljudje iz odnosne mreže pogovarjajo s kom, se lahko zgodi, da začutijo stisko, ker ga ne morejo razumeti, ker je to, kar govori in uprizarja s svojim vedenjem (z neverbalnimi znaki in oblačenjem), za njih boleče. Stiska se razreši, ko kdo izreče misel, s katero definira tega posameznika kot čudaka. Ko se to zgodi, je fokus pozornosti enoznačno usmerjen na »žrtev«. S tem se osebe v odnosni mreži zavarujejo in izključijo možnost, da bi se fokus pogovora obrnil na odnose ali na njih same kot osebe, ki so udeležene v odnosu.

Če gledamo na problem zgolj z medicinskega ali ozko psihološkega stališča, težko uvidimo, da se posamezniku, ki ga okolica označi za čudaka, godi huda krivica in da je to v nasprotju s konceptom človeških pravic. Socialne delavke lahko v takih primerih odkrijejo, da soglasni negativni opredelitvi posameznika sledijo številna, komaj opazna krivična dejanja v družinski sferi in delovnem okolju. Taka oseba lahko postane zaslon (tarča) za projekcije negativnih čustev. Osamitev v takem primeru pomeni zlasti to, da ta človek v svojem okolju nima nobenega zaveznika

(zagovornika), ki bi v primeru spornih zadev stopil na njegovo stran. To pa pripelje še do drugih, bolj daljnosežnih posledic, ko je kdo oropan človeškega dostojanstva in ga okolje postopoma oropa tudi drugih pravic, na primer, oporekanje starševskih pravic zlorabljenih žensk in moških, odtujevanje lastninskih pravic itn. O socialni rani lahko govorimo kot o razkroju odnosnih mrež. Če se ljudje v odnosni mreži odrečejo soodgovornosti za odnose do enega samega člana, to pomeni opuščanje (kršenje) enega od konstitutivnih pravil odnosnih sistemov. Posledica so negativne spremembe drugega ali tretjega reda, ki praviloma zmanjšajo sposobnost samoobnavljanja celotnega sistema.

Problematičnost fenomena, ki sem ga opisal kot »socialno rano«, je v tem, da številne družbene skupnosti te pojave zanikajo; posledice teh pojavov pa slabijo prav tiste strukture, ki so na meji med institucijami in neformalnimi združbami. Ker so te strukture pomembne za ohranjanje socialnega kapitala (Coleman 1991), so posledice teh motenj lahko hude in se zlahka prenašajo na naslednje generacije.

SKLEP

V prispevku sem poskušal orisati izkušnje iz raznih oblik pomoči v zadnji letih (begunci, Posočje, tabori društva Odmev), ki so nas silile v študij teorije o kratkotrajnih in dolgotrajnih posledicah travmatičnih doživetij. Različne kolektivne nesreče, vojne, družinske in druge oblike kolektivnih travm so spremljale človeka že v predzgodovinskem obdobju in skozi vso zgodovino do danes. Človeštvo oziroma skupine prebivalstva so razvijali različne načine soočanja s travmami in preseganja njihovih posledic. Ob proučevanju preteklosti lahko odkrijemo cel spekter različnih oblik kolektivnega in individualnega reagiranja, ki segajo od maščevanja (usodi, bogovom, drugim) prek solidarnostnih oblik poravnavanja škode do raznih subtilno oblikovanih ritualov, nepozabnih uprizoritev, upodobitev in opisov do pravljič, ki imajo lahko terapevtske učinke.

Znanost v spoznavanju in v razvijanju oblik pomoči sledi drugim oblikam izkustva in postopoma razvije nove oblike pomoči, hkrati pa začnemo znanstveno razumeti tisto, do česar so ljudje v preteklosti prišli na intuitiven način. Znanost le postopoma priznava dejanskost pojavov, ki

bi jih lahko uvrstili v kategorijo »duševne rane«. Psihotravmatologija v zadnjih desetletjih pridobiva pomen, hkrati pa vse bolj spoznavamo, da posledice travm na socialni ravni niso le skupek individualnih problemov, ampak se dogajajo kot motnje samoregulacije in samoobnavljanja socialnih sistemov.

V meditaciji ob Goyevih slikah je pisatelj Ivo Andrić podal intuitiven opis tega, kar lahko imenujemo socialna rana. S svetom brez upanja, ki ga opiše Andrić, smo se srečali pri delu z begunci, pa tudi pri pomoči po potresu v Posočju. Za socialno delo je posebej pomembno opozorilo, da se današnji ljudje le težko ozavestijo motenj, ki se širijo na vmesni ravni. Vmesno raven med posamezniki in družbenimi institucijami je tradicionalna sociologija označevala s pojmom neformalne strukture. Iz tega izhaja omalovaževanje pomembnosti teh procesov. Pri delu skupine študentov fakultete za socialno delo v Posočju se je pokazalo, da kriznih razmer v nekaterih organizacijah, pa tudi družinah ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo delovanja številnih odnosnih mrež (neformalnih povezav) in koalicij, ki ljudem v položaju nemoči dajejo občutek moči, hkrati pa jih navdajajo s popolnim nezaupanjem v institucije, ki so jim edine lahko ponudile učinkovito pomoč. Socialno delo, ki bi se omejilo na individualno pomoč in svetovalno delo s travmatiziranimi osebami, bi lahko zgrešilo svoj cilj, ta pa je podpirati delovanje solidarnosti v skupnostih in obnavljanje njenih sposobnosti preživetja.

Če ne vidimo »socialnih ran«, ne moremo zares pomagati niti posamezniku niti skupnosti.

VIRI

- Andrić, I. (1972), *Goya*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Coleman, J. S. (1991), *Grundlagen der Sozialtheorie*. München: Oldenbourg.
- Eccles, J. C. (1975), *Gehirn und Seele*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Fischer, G., Riedesser, P. (2003), *Lehrbuch der Psychotraumatologie*. München, Basel: Reinhardt.
- Frankl, V. E. (2005), *Človek pred vprašanjem o smislu*. Ljubljana: Pasadena.
- Grawe, K. (1997), *Psychologische Therapie*. Göttingen, Bern, Toronto, Seattle: Hogrefe.
- Huber, M. (2005), *Traumaarbeit im Kosovo*. Tübingen: Universitas.
- Jäger, W. (2005), *Vsak val je morje*. Petrovče: Društvo Znamenje.
- Linehan, M. M. (1996), *Dialektisch Behavioralen Therapie der Borderline Persönlichkeits Störung*. München: CIP - Medien.
- McGraw, P. C. (2002), *Življenjske strategije*. Ljubljana: Orbis.
- Piaget, J. (1972), *Epistémologie des sciences de l'homme*. Pariz: Gallimard.
- Shulman, L. (1992), *The Skills of Helping*. Itaca: Peacock.
- Šugman Bohinc, L. (2000), *Kibernetika konverzacije – o spremljanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorsko delo).
- Watzlawick, P., Weakland, J. H., Fisch, R. (1984), *Lösungen*. Bern, Stuttgart, Dunaj: Hans Huber.
- Weizsäcker, C. F. von (1970), *Prihodnost znanosti: Svet v času, ki prihaja (1970–1980)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.